

WAYS OF INCREASING MOTIVATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Sevda Taghiyeva

Baku Girls University, Department of Pedagogy,
PhD in Pedagogy, associate professor
e-mail: sevdasultanbdu@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-1678-7057>

Abstract. In the article, in modern times, the possibilities of motivation to have a positive effect on the learning activity of students, on their personality formation, and to stimulate learning in the process of education are involved in the research. The important role of motivation in the formation of feelings such as self-confidence, self-evaluation, and self-regulation in students is analyzed, and at the same time, the ways of increasing motivation in the educational process are investigated to help students manage their time correctly, and create a basis for increasing their interest and enthusiasm for innovation and technologies. It is noted that it is from this point of view that teachers, students, and parents should make joint efforts to increase motivation in the educational process and use training strategies correctly. In such a case, students are motivated to gain new knowledge. For them to form a well-rounded and harmoniously developed personality, and to occupy a worthy place in society, they develop a sense of interest and self-confidence.

Keywords: the concept of motivation, teaching motives, aspects of motivation, formation of motivation, stages of motivation, implementation of motivation, motivation sphere.

DOI: 10.30546/2709-2488.1.2024.01.

To cite this article: Taghiyeva S. (2024). Ways of increasing motivation in the educational process. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 246, Issue I, pp. 83-94.

Article history: received – 05.02.2024; accepted – 06.03.2024.

TƏLİM-TƏRBIYƏ PROSESİNDƏ MOTİVASİYANIN YÜKSƏLDİLMƏSİ YOLLARI

Sevda Tağıyeva

Bakı Qızlar Universiteti, Pedaqogika kafedrası,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
e-mail: sevdasultanbdu@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-1678-7057>

Annotasiya. Məqalədə müasir dövrdə təlim-tərbiyə prosesində motivasiyanın şagirdlərin öyrənmə fəaliyyətinə, onların şəxsiyyət kimi formalaşmalarına müsbət təsir göstərməsi, öyrənməni stimullaşdırması imkanları tədqiqata cəlb edilir. Motivasiyanın şagirdlərdə özünəinam, özünüqiyətləndirmə, özünütənzimləmə kimi hisslərin formalaşmasındakı əhəmiyyətli rolu təhlil olunur, eyni zamanda təlim-tərbiyə prosesində motivasiyanın yüksəldilməsinin şagirdlərin vaxtını düzgün idarə etmələri, onlarda innovasiya və texnologiyalara maraq və həvəsin artmasına zəmin yaratması yolları araşdırılır. Qeyd olunur ki, məhz bu nöqtəyi-nəzərdən təlim-tərbiyə prosesində motivasiyanın yüksəldilməsi üçün müəllimlər, şagirdlər və valideynlərin birgə səy göstərmələri, təlim strategiyalarından düzgün istifadə etmələri bu istiqamətdə vacib hesab edilən məsələdir. Belə olan halda şagirdlərdə yeni biliklər qazanmağa həvəs yaranır, onlarda maraq və özünəinam hissi formalaşır.

Açar sözlər: motivasiya anlayışı, tədris motivləri, motivasiyanın aspektləri, motivasiyanın formalaşması, motivasiyanın mərhələləri, motivasiyanın həyata keçirilməsi, motivasiya sferası.

DOI: 10.30546/2709-2488.1.2024.01.

Məqaləyə istinad: Tağıyeva S. (2024). Təlim-tərbiyə prosesində motivasiyanın yüksəldilməsi yolları. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 1 (246), səh. 83-94.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 05.02.2024; qəbul edilib – 06.03.2024.

Giriş / Introduction

Cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər, müasir dövrə xas olan dinamizm hər sahədə olduğu kimi təhsil sisteminə də öz təsirini göstərir, təlim-tərbiyə işini daha da təkmilləşdirməyə və modernləşdirməyə sövq edir və bu sahəyə olan tələblərin artması, dəyişilməsi ilə şərtləndirilir. Bu tələblərə cavab vermək, onları ödəmək, təlim-tərbiyə prosesinin effektivliyini artırmaq üçün müvafiq strukturlar və kollektivlər tərəfindən yeni metodlar, texnologiyalar, yanaşmalar və s. üzərində işlənərək tədris müəssisələrinə təkliflər olunur.

İnsan fəaliyyətinin təşkili, təlim-tərbiyə prosesinin başlıca hərəkətverici qüvvələrindən biri məhz motivlərdir. Çünki insan öz inkişafına, qarşısına qoyduğu məqsədə, hər hansı bir ictimai uğurlara nail olması üçün bu yolda fəaliyyətə cəlb edilməlidir. Motivləşdirmə anlayışı çoxaspektli və çoxistiqamətlidir, yəni formasından asılı olmayaraq bu proses müxtəlif sahələrdə, qurumlarda, təşkilatlarda onların qoyduqları hədəfləri həyata keçirməyə yönəldilir.

Motivasiya işin növündən asılı olmayaraq nəticə etibarlı ilə qoyulan istənilən məqsədi əldə etmək, həyata keçirməkdir. Motivasiya anlayışı daim tədqiqat mövzusu olmuşdur. Əgər XX əsrin ortalarına qədər motivasiya prosesi yalnız psixoloqlar tərəfindən öyrənilir, nəzər yetirilirdisə, sonralar artıq, demək olar ki, bütün sahələrdə bu proses önəm daşımağa başlamışdır. Məsələn, məşhur amerikalı menecment professoru Fred Lyutens qeyd etmişdir ki, ayrı-ayrı müəlliflərin əsərlərində motivasiya anlayışı zərurət, motiv, məqsəd, arzu, tələbat, sövqetmə, mükafatlandırma, məramlar və s. kimi müxtəlif adlarla adlandırılmışdır.

Tədris və təlim-tərbiyə prosesində də motivlər çox önəmli yer tutur, belə ki, motivasiya şagirdləri idrakı fəaliyyətə, təhsilin məzmununun fəal, lazımı qayda-da mənimsənilməsinə sövq edən bir proses, metod, vasitə və üsüldür.

Verilmiş tədqiqat işində tədris prosesində motivasiyanın yüksəldilməsi yolları üzrə aparılan təhlillər ətraflı qeyd olunur.

Əsas hissə / Main part

Motivasiya insan münasibətlərinə istiqamət verən ən önəmli faktorlardan biri, özünü və ya başqalarını özünün şəxsi və ya ictimai məqsədlərə nail olunması üçün fəaliyyətə vadar etmə prosesidir. Motiv dedikdə tələbatların təmin olunması ilə əlaqədar olaraq insanı fəaliyyətə təhrik edən, onun istiqamətini müəyyənləşdirən amillər nəzərdə tutulur.

İnsanların özünüinkişaf və məqsədlərinə nail olmaları istiqamətində motiva-

siyanın rolu olduqca böyükdür. Motivasiya insan fəaliyyətinin təşkili, yəni insanların fəaliyyətlərini öz məqsədlərini gerçəkləşdirməyə yönəltməkdir. Motivasiya iş həyatında effektivlik, öyrənmə prosesində inkişaf, sağlamlığın qorunması və fərdi məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün vacib amildir. Həyatda çətinliklərlə mübarizə aparmaq, özünü təkmilləşdirmək və müvəffəqiyyətə nail olmaq üçün müsbət motivasiya vacibdir.

Motivasiya tədris və öyrənmə prosesindəki çətinliklərin, problemlərin və qarşıya qoyulan tələblərin öhdəsindən gəlməyə kömək edir. Həqiqi bir məqsəd olduğu zaman, motivasiya şagirdi bu məqsədləri həyata keçirmək üçün daha çox çalışmağa və mübarizə etməyə yönəldir [Əlizadə Ə., Əlizadə H., 2010].

İnsanın öyrənmə prosesinə marağı motivasiya ilə əlaqədardır. Təhsil məqsədi insanların öz potensialını üzə çıxarmaq, öyrənmə prosesinə daha çox maraq göstərmək və həyatlarında daha böyük nailiyyətlər əldə etmək istəyini ifadə edir və bu məqsədlərə nail olmaq üçün lazımi motivasiyanı təmin edir.

Şagirdlərdə təhsil motivasiyasının formalaşmasını müasir məktəbin əsas problemlərindən biri adlandırmaq olar. Onun aktuallığı təhsilin məzmununun yenilənməsi, biliklərin müstəqil mənimsənilməsi metodlarının formalaşdırılması və məktəblilərdə fəal həyat mövqeyinin inkişafı üçün vəzifələrin qoyulması ilə əlaqədardır. Təlim və tərbiyə sahəsində ən kəskin problemlər şagirdlərin əksəriyyətində təhsil almaq motivlərinin olmaması ilə bağlı olur. Tədris fəaliyyətləri müxtəlif şagirdlər üçün fərqli mənalara malikdir. Hər bir konkret halda öyrənmə motivasiyasının xarakterini və şagird üçün öyrənmənin mənasını müəyyən etmək müəllimin pedaqoji təsir (nüfuz) ölçülərini müəyyən etməsində həlledici rol oynayır [İbrahimov F., Hüseynzadə R., 2012].

Motivasiya insanın davranışını, istiqamətini və fəaliyyətini izah edən psixoloji səbəblərin məcmusudur. Motivasiya bir şəxsin tərəddüd etmədən hədəf və məqsədlərinə nail olmaq üçün, yüksək enerji və iradə ilə işlərinə davam etmək qabiliyyətidir. Bu, insanların istədikləri nəticələri əldə etmələri üçün onları hərəkətə gətirən daxili və ya xarici faktorlardan biridir.

Motivasiya prosesi bir neçə mərhələdən ibarətdir:

- ehtiyacın müəyyən edilməsi;
- ehtiyacın ödənilməsi yollarının seçilməsi;
- məqsədin təyini;
- qarşıya qoyulan məqsədə doğru hərəkət.

Motivasiyanın beş məzmun blokunu aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Təlimin xüsusi mənası. Hər bir uşaq üçün öyrənmənin mənası onu əhatə edən mühitdən (cəmiyyət, ailə) öyrəndiyi dəyərlər sistemi ilə müəyyən edilir. Mənaca aşağıdakı məqamları ehtiva edir:

- uşağın öyrənmənin obyektiv əhəmiyyətini dərk etməsi;

- şəxsən özü üçün təlimin əhəmiyyətini dərk etməsi.

2. *Tədris motivlərinin növləri:*

I. idarə; sosial;

II. daxili; xarici;

III. uğur əldə etmək üçün motiv; uğursuzluqdan qaçmaq üçün motiv.

3. *Məqsədin* təyini. Qarşıya məqsədlər qoymaq bacarığı şagirdlərin motivasiya sahəsinin yetkinliyinin göstəricisidir.

4. *Davranışda motivin həyata keçirilməsi.* Motivasiyanın aspektləri bunlardır:

- öyrənmə motivlərinin təlim fəaliyyətinin gedişinə və uşağın davranışına real təsiri;
- müxtəlif fəaliyyət növlərinə motivin təsirinin paylanma dərəcəsi;
- tədris fənlərini mənimsənilməsi;
- təlim tapşırıqlarının formalarının seçilməsi.

5. *Öyrənmə motivasiyasının emosional komponenti, yəni şagirdin öyrənməyə emosional münasibəti* [İbrahimov F., Hüseynzadə R., 2012].

Tədrisin xüsusi mənası, şagirdin təhsil prosesinə daxili subyektiv münasibəti, “təbiiq”, belə ifadə etsək, təlim prosesinin şagirdin özünə, təcrübəsinə və həyatına münasibəti kimi müəyyən edilə bilər. Öyrənməyin mənasını və onun əhəmiyyətini dərk etmək biliyin əldə edilməsi prosesində baş vermir. Təlim zamanı məktəblilərdə biliyə və onu əldə etmək yollarına fəal daxili həvəs formalaşdırmaq lazımdır. Müxtəlif yaş qruplarındakı uşaqlarda öyrənməyin mənasını və onun əhəmiyyətini dərk etmə fərqli olur. Müvafiq olaraq, tədrisin məzmunu və onun metodları müəyyən yaş qruplarında olan məktəblilərin təliminə uyğun olub-olmaması baxımından müəllim tərəfindən müəyyənləşdirilməlidir.

Hər bir uşaq üçün öyrənmənin mənası onu əhatə edən mühitdən (ailə, dostlar, sinif yoldaşları) mənimsədiyi dəyərlər sistemi ilə müəyyən edilir. Məhz bunun sayəsində uşaqda öyrənmə fəaliyyəti haqqında müəyyən fikir formalaşır. Lakin uşaqların məktəb yaş dövrələrində bu fikirlər əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. Öyrənmənin mənasına aşağıda qeyd olunmuş məqamlar daxildir:

- uşağın cəmiyyətdə formalaşan, sosial mühitdə və ailədə qəbul edilən mənəvi dəyərlərə əsasən müəyyənləşdirilən tədrisin obyektiv əhəmiyyətini dərk etməsi;
- uşağın şəxsən özü üçün öyrənməyin əhəmiyyətini dərk etməsi. Bu, mütləq uşağın istəklərinin səviyyəsi, özünü idarəetməsi, özünü qiymətləndirməsi və onun fərdi əlaqələrində əks olunur.

Bütün bu aspektlər təlim zamanı daim inkişaf prosesində olduğundan, təlimin keyfiyyəti də təhsildə baş verən yeniliklərə əsasən dəyişə bilər. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, şagirdlər öyrənmənin mənasını dərk etdikdə təhsil fəaliyyəti

yətində uğurlar qazanır, yeni biliklərin əldə edilməsi üsullarını təkmilləşdirirlər. Beləliklə, tədris materiallarının mənimsənilməsi asanlaşaraq daha əlçatan, yadda saxlanması isə daha asan olur, şagirdlərin diqqəti cəmlənir, fəaliyyəti yaxşılaşır. Öyrənmənin mənası və onun əhəmiyyəti şagird şəxsiyyətinin əsas motivasiya komponentidir.

Təhsil motivasiyasını nəzərdən keçirərkən, motiv qruplarını təsvir etmək üçün iki yanaşmaya diqqət etmək lazımdır.

Birinci təsnifat variantı iki böyük motiv qrupunu özündə ehtiva edir: *koqnitiv* və *sosial*.

Koqnitiv motivlər təhsil fəaliyyətinin məzmunu və onun həyata keçirilməsi prosesi ilə əlaqələndirilir. Koqnitiv motivlər məktəblilərin yeni biliklərə, öyrənmə bacarıqlarına yiyələnməyə yönəlməsini göstərir və bu, biliyə marağın dərinliyi ilə müəyyən edilir: yeni, əyləncəli faktlar, hadisələr, hadisələrin əsas xüsusiyyətləri, ilk deduktiv nəticələr, qanunauyğunluqlar və meyillər, nəzəri prinsiplər, əsas ideyalar və s. Bu qrupa həm də məktəblilərin bilik əldə etmə üsullarını mənimsəməyə yönəlməsini göstərən motivlər daxildir: biliklərin müstəqil mənimsənilməsi metodlarına, elmi biliklərin metodlarına, təhsil işinin özünütənzimləmə metodlarına maraq, öz təhsil işinin rəasional təşkili. Koqnitiv motivlər məktəblilərin diqqətini özünü təhsilləndirməyə, bilik əldə etmə metodlarını müstəqil təkmilləşdirməyə istiqamətləndirir.

Sosial motivlər məktəblilərin digər insanlarla qarşılıqlı əlaqələrinin müxtəlif növləri ilə (cəmiyyətə faydalı olmaq üçün bilik əldə etmək istəyi, öz vəzifəsini yerinə yetirmək istəyi, öyrənmək ehtiyacını dərk etmək, məsuliyyət hissi) əlaqələndirilir. Eyni zamanda, sosial zərurət, vəzifə və məsuliyyətin dərk edilməsi motivləri, peşə seçiminə yaxşı hazırlaşmaq istəyi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Sosial motivlərə başqaları ilə münasibətlərdə müəyyən mövqe tutmaq, nüfuz qazanmaq istəyi ilə ifadə olunan mövqe motivləri də daxildir. Mövqe motivi özünü təsdiq etmək cəhdlərində – digər şagirdlərə təsir etmək, komandada üstünlük təşkil etmək istəyində və s. əks olunur. Sosial əməkdaşlığın motivləri ondan ibarətdir ki, şagird nəinki digər insanlarla ünsiyyət qurmaq və qarşılıqlı təsir etmək istəyir, həm də əməkdaşlığın yollarını və formalarını, müəllimləri, sinif yoldaşları ilə münasibətlərini anlamağa, təhlil etməyə və bu formaları daim təkmilləşdirməyə çalışır. Bu motiv özünütərbiyə və özünütəkmilləşdirmə üçün mühüm əsasdır.

İkinci təsnifat variantı. Motivlərin növləri onların birbaşa təhsil fəaliyyəti ilə arasındakı əlaqəni xarakterizə edir. Təhsil fəaliyyətinə təkən verən motivlər (öyrənmə prosesi) həmin fəaliyyətlə bilavasitə əlaqəli deyilsə, onlara xarici motivlər deyilir. Əgər motivlər bilavasitə təhsil fəaliyyəti ilə bağlıdırsa, onda onlar daxili motivlər adlanır. Öyrənmə motivi daxili (müstəqil şəkildə idrak işi yerinə yetirərkən) və ya xarici (böyüklər yardım göstərərkən) ola bilər. Daxili motivlər

..... aşağıdakılardır: fəaliyyət prosesinə maraq, fəaliyyətin nəticələrinə maraq, özünü inkişaf etdirmək istəyi, hər hansı bir keyfiyyət və ya qabiliyyətlərin inkişafı [Zeynalovlu C., 2017]. Xarici motivlər valideynlərin, müəllimlərin uşaqlara təsiri və s. nəticəsində müəyyən bir fəaliyyət həyata keçirildikdə meydana çıxır. Şagird problemi həll edərsə, bu prosesin xarici motivləri şagirdlərin yaxşı qiymət almaq istəyi, yoldaşlarına özünü göstərmək, problemləri həll etmək bacarığı, müəllimin tərifinə nail olmaq və s., prosesin daxili motivləri isə problemin həllinə, həll yolunun tapılmasına, nəticəyə maraq və s. ola bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, motiv bir tərəfdən şagird şüurunun daxili xüsusiyyəti, onun fəaliyyət motivasiyasıdır, digər tərəfdən, belə bir impuls kənar bir şəxs tərəfindən gələ bilər. Motiv böyüklərin nəzarəti və xatırlatmaları olmadan yenilənmirsə, deməli, şagird üçün xaricidir. Təlim zamanı müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərdə, ilk növbədə, daxili motivlər formalaşsın [Mehrabov A., 2015].

Öyrənmə motivlərinin təsnifatının üçüncü variantı motivasiyada iki meylin mövcudluğuna əsaslanır: uğur qazanmaq və uğursuzluqdan qaçmaq. Müvəffəqiyyət əldə etməyə həvəslənən məktəblilər, adətən, qarşılarına məqsəd qoyaraq, onun həyata keçirilməsində fəal iştirak edir və bu məqsədə çatmaq üçün vasitələr seçirlər. Fəaliyyət (öyrənmə) onlarda müsbət emosiyalar, daxili resursların səfərbər edilməsi və diqqətin konsentrasiyasını oyadır. Uğur qazanmağa həvəsli olan şagirdlər, adətən, öz bilik, bacarıq və qabiliyyətlərinə uyğun olan peşələri seçirlər. Təhsildə uğursuzluqları olan şagirdlər isə öyrənmə ilə bağlı yalnız mənfi duyğulara malik olurlar, yəni onlarda özünü aşağı qiymətləndirmə, öz uğurunun mümkünlüyinə inamsızlıq yarandığı üçün öyrənmə fəaliyyətindən zövq almırlar. Hər hansı bir çətinlik mənfi emosiyalara səbəb olur.

Uğur qazanmaq arzusu üstünlük təşkil edən məktəblilər öz qələbələrini və uğursuzluqlarını daim daxili nəzarət faktoru ilə tənzimləyirlər. Uğursuzluqlardan qaçmaq istəyi üstünlük təşkil edən uşaqlar, bir qayda olaraq, öz uğursuzluqlarını bacarıqsızlıq və ya uğursuzluqla, uğurlarını isə şans və ya işin asanlıqla ilə izah edirlər. Bu vəziyyətdə “öyrənilmiş çarəsizlik” inkişaf etməyə başlayır. Bəzi şagirdlər nə tapşırığın mürəkkəbliyinə, nə də bilik və bacarığının olmamasına təsir edə bilmədiyinə görə tapşırığın həllinə çalışmaq ona mənasız görünür. Belə uşaqlar sonradan ən sadə tapşırıqları belə yerinə yetirməkdən imtina edirlər. Bu motiv uşaqda uğursuzluqdan qaçmaq istəyinə üstünlük verməli olan uğur arzusunun inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini göstərir. Məlumdur ki, motivlərin reallaşması məktəblilərin təlim prosesində qarşısına məqsəd qoymaq, onları əsaslandırmaq və onlara nail olmaq bacarığından asılıdır. Müəllim məktəblilərə məqsəd qoymağı, ardıcıl məqsədlər sistemi vasitəsilə motivlərini həyata keçirmək bacarığını öyrətməlidir.

Motivlər kimi məqsədlər də məzmunca fərqli ola bilər. Tədris prosesi ilə

əlaqədar olaraq, məqsəd məktəblinin təhsil fəaliyyəti ilə əlaqəli fərdi hərəkətləri yerinə yetirməyə yönəldilməsidir. Motivlər, adətən, bütövlükdə təlim fəaliyyətini, məqsədlər isə fərdi təlim fəaliyyətini xarakterizə edir. Motiv hərəkətə münasibət yaradır, məqsədin axtarışı və dərk edilməsi isə hərəkətin faktiki həyata keçirilməsini təmin edir. Bundan əlavə, tədris fəaliyyətində məqsəd yerini tutan təlimin məzmunu şagird tərəfindən həyata keçirilir və yadda qalır.

Məqsədlər təyin etmək bacarığı məktəblinin motivasiya komponentinin yetkinliyinin göstəricisidir. Gələcəkdə bu bacarıq peşəkar fəaliyyətdə məqsəd qoymaq üçün əsas təşkil edəcəkdir. Uzunmüddətli məqsədlər qoymaq və öz davranışlarını onlara tabe etmək insana müəyyən mənəvi sabitlik verir. Eyni zamanda məktəblilər qarşıya məqsədqoyma prosesinin inkişafı zamanı böyük çətinliklərlə qarşılaşırlar. Müəllimin şagirdə fəal və müstəqil şəkildə onun imkanlarına və iş tapşırıqlarına uyğun məqsədlər qoymağı öyrənməsinə kömək etməsi vacibdir. Şagirdə uzunmüddətli hədəflər qoymağı öyrətməyə üstünlük verilir [Karnegi D., 2015].

Şagird üçün motiv şəxsi mənə daşıyırsa, bir qayda olaraq, təsirli olur, yəni motiv davranışda reallaşır. Bu, şagirdin özünün fəaliyyətində, onun təşəbbüsündə, yetkinliyində, təhsil fəaliyyətinin bütün komponentlərinin inkişafında, uşaq akademik fənləri mənimsəmək üzərində işlədikdə, məktəb proqramından kənar da fəal şəkildə əlavə biliklər axtardıqda özünü göstərir. Marağ şagirdin meyl və bacarıqlarının əsasında durur, onun peşə seçiminə təsir edir və bu, fərd üçün çox dəyərlidir. Marağ emosional öyrənmə vəziyyətlərində fərdi partlayışlarla məhdudlaşdıqdan sonra şagirdin prosesə marağı itir. Belə marağ kənardan daimi stimullaşdırma tələb edir və onsuz marağ yox olur. Marağ müəyyən mövzu və tapşırıqlarla əlaqəli olduqda nisbətən sabit olur. Kifayət qədər sabit marağ, şagirdin əlverişsiz xarici təsirlərə və maneələrə baxmayaraq, həvəslə öyrənməsində özünü göstərir.

Əsas xarakterik xüsusiyyəti məktəblilərin öyrənmə fəaliyyəti prosesindəki təcrübələri və öyrənməyə emosional münasibəti olan motivasiyanın emosional komponentini nəzərdən keçirdikdə demək olar ki, duyğular, təlim prosesində müstəqil həvəsləndirici dəyərə malikdir və təhsil fəaliyyətinin və onun təşkilinin xüsusiyyətlərindən asılıdır [Əlizadə Ə., Əlizadə H., 2010].

Tədris prosesi zamanı müsbət emosiyalar, bütövlükdə, məktəblə əlaqələndirilə bilər. Bu duyğular şagirdin müəllimləri və sinif yoldaşları ilə münasibətlərinin humanist, pozitiv, işgüzar müstəvidə olması, məktəbin ictimai həyatında iştirakı və hər bir şagirdin akademik işdə uğur qazanmaq, çətinliklərin öhdəsindən gəlməkdə öz potensialını dərk etməsi ilə əlaqədardır. Buraya həm də şagird işinin müsbət nəticələrindən yaranan emosiyalar, kifayət qədər verilən qiymətdən məmnunluq duyğuları, yeni tədris materialı ilə “toquşma”dan yaranan müsbət

emosiyalar (maraq və sonradan hər şeyi bilmək, öyrənmək həvəsi (arzu) emosiyalarından tutmuş şagirdlərin fənnə olan həvəsini xarakterizə edən təhsilə qarşı sabit emosional-idrak münasibətinə qədər) daxil ola bilər. Şagirdlərdə müsbət emosiyalar müstəqil bilik əldə etmək üsullarını, tədris işlərini təkmilləşdirməyin yeni yollarını və özünütəhsil metodlarını mənimsədikdə yarana bilər. Bütün bu emosiyaların əhəmiyyəti ondadır ki, onlar təlim prosesində emosional rahatlıq mühiti yaradır. Belə bir mühitin olması təlim prosesinin uğurla həyata keçirilməsi üçün vacibdir. Şagird müəllimə və məktəbə mənfi münasibət bəsləyirsə, dostları ilə münaqişəli vəziyyət yaradırsa, uzun müddət öyrənmə uğursuzluğu ilə bağlı stress yaşayırsa, müəllim müsbət emosional iqlim yaratmaq və ya bərpa etmək üçün xüsusilə diqqətli olmalıdır. Təlim prosesində müəllim tərəfindən mənfi emosiyaların ("2 yazmaq", valideynləri məktəbə çağırma və s.) yer almasına yol vermək olmaz. Bu mənfi emosiyalar uğur qazanmayan şagird olmaqdansa, heç nə etməməyin daha yaxşı olduğu hissini formalaşdırır. Təlim prosesində müəllim müsbət emosiyaların üstünlük təşkil etməsinə diqqət yetirməlidir. Məktəblilərin motivasiya sferası təlim prosesində müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalır. Motivlərin və təlim məqsədlərinin qarşılıqlı təsiri nəticəsində şagirdlərdə yeni məqsədlərin yaranmasına kömək edən təlim motivlərinin yaranması prosesi baş verir. Motivasiya yaratmaq metodları aşağıdakılardır:

Aydın məqsədlərin qoyulması. Şagirdlərə təhsil məqsədlərini müəyyənləşdirməyə kömək etmək lazımdır. Məqsədlər nə qədər aydın və konkret olarsa, motivasiyanı saxlamaq bir o qədər asan olar.

Maraqlı dərslərin yaradılması. Tədris materialını şagirdlər üçün maraqlı etmək lazımdır. Dərslərə canlı nümunələr, praktiki fəaliyyətlər və interaktiv elementlər daxil edilməsi vacibdir.

Müxtəliflik və interaktivlik. Müzakirələr, qrup işi, layihələr və müasir texnologiyadan istifadə də daxil olmaqla müxtəlif tədris metodlarından istifadə etmək lazımdır.

Dəstəkləyici mühitin yaradılması. Öyrənməyi dəstəkləyən sinif mühiti yaratmaq, şagirdlər arasında sualları, müzakirələri və əməkdaşlığı təşviq etmək lazımdır.

Maraq və ehtiyacların nəzərə alınması. Təlim prosesində şagirdlərin fərdi maraq və ehtiyaclarını nəzərə almaq, materialı və tapşırıqları onların maraqlarına uyğunlaşdırmağa çalışmaq lazımdır.

Şagirdlərin öz bilik və bacarıqlarını əks etdirmələrinə təşviq etmə. Şagirdləri öyrənmə nailiyyətləri haqqında düşünməyə və təkmilləşdirmə yollarını axtarmağa həvəsləndirmək lazımdır.

Özünə hörmət dəstəyi. Şagirdlərdə özünəinam və özünəhörmət hissinin formalaşmasına kömək etmək, onların uğurlarını və səylərini vurğulamaq lazımdır.

Müsbət geribildirimdən istifadə. Şagirdlər hələ arzu olunan nəticələrə nail olmasalar belə, müsbət rəylə dəstəkləmək, onların söylərini qiymətləndirmək və təkmilləşdirmə üçün konstruktiv təkliflər vermək lazımdır.

Həvəsləndirmə və mükafatlardan istifadə. Motivasiyanı stimullaşdırmaq üçün həvəsləndirmə və mükafatlar sistemindən istifadə etmək lazımdır. Buraya mükafatlandırma, rəğbətləndirmə və şagirdlərin söylərini qiymətləndirmə daxil ola bilər.

Tədris bacarıqlarının inkişafı. Şagirdlərə daha effektiv öyrənməyə kömək edəcək özünütənzimləmə, planlaşdırma və vaxtın idarə edilməsi bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək etmək lazımdır.

Valideynlərin iştirakı. Valideynləri təhsil prosesinə cəlb etmək və onlara uşaqlarının motivasiyasını necə saxlamaq barədə məlumat vermək lazımdır.

Çətin anlarda dəstək. Şagirdlərə çətinliklərin və stresin öhdəsindən gəlməyə kömək etmək, ehtiyac yaranarsa, onlara əlavə dəstək və resurslarla təmin etmək lazımdır [Əlizadə Ə., Əlizadə H., 2010].

Motivasiya üsullarını hər bir şagirdin xüsusi ehtiyaclarına və şəxsiyyətinə uyğunlaşdırmaq vacibdir. Pedaqoji prosesdə mütəmadi təşkil edilən həvəsləndirici tədbirlər şagirdlərin motivasiya səviyyəsini yüksəltmək, onlarda təlim fəaliyyətinə məsuliyyətlə yanaşmaq, hərtərəfli inkişaf prosesinə marağı artırmaq məqsədilə təşkil edilir. Belə tədbirlərin keçirilməsində iştirakçıların motivasiya səviyyəsi işin planlaşdırılmasına, effektiv nəticəsinə müsbət təsir göstərir. Belə tədbirlərdə şagirdlər fəal iştirak etmək, daha çox bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək, elmdə yüksək nəticələrə nail olmaq üçün səy göstərilir. Səriştəli müəllimin şagirdlərə təsiri və onların öz maraqları, tələbatları, məqsədləri motivasiyanın yüksəlməsinə səbəb olur. Öz imkanına, gücünə, uğurlu gələcəyinə fokuslanan şagird daha böyük səylə, həvəslə öyrənməyə davam edəcəkdir.

Texnika və texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi müasir dövrdə hər bir müəllim yüksək peşəkarlığa və səriştəyə malik olmalı və şagirdlərin həm daxili, həm xarici motivasiya faktorlarını bir araya gətirərək onların müsbət təlim-tərbiyə nəticələrinə yiyələnmələrinə çalışmalı, eləcə də, bütövlükdə, pedaqoji prosesdə motivasiyanın yüksəldilməsinə nail olmalıdır.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, motivasiya pedaqoji prosesin məhsuldarlığına müsbət təsir edə bilən, şagirdlərin öyrənmə fəaliyyəti, inkişafı və müvəffəqiyyətini stimullaşdıran əsas amillərdəndir. Şagirdlərə motivasiya vermək, onları həvəsləndirmək uğurlu təhsilin vacib hissəsidir. Motivasiyalı şa-

şagirdlər daha çox fəal olur, yaxşı oxuyur və müsbət nəticələr əldə edirlər. Pedaqoji prosesdə mütəmadi təşkil edilən həvəsləndirici tədbirlər şagirdlərin motivasiya səviyyəsini yüksəltmək, onlarda təlim fəaliyyətinə məsuliyyətlə yanaşmaq, hərtərəfli inkişaf prosesinə marağı artırmaq məqsədi daşıyır. Belə tədbirlərin keçirilməsi iştirakçıların motivasiya səviyyəsinə, pedaqoji işin planlaşdırılmasına, effektiv nəticələr əldə edilməsinə müsbət təsir göstərir. Məhz motivasiyalı şagirdlər təlim prosesində fəal iştirak etmək, daha çox bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək, müxtəlif axtarışlara can atmaq və elmdə yüksək nəticələrə nail olmağa səy göstərirlər. Səriştəli müəllimlər, eləcə də valideynlər müxtəlif metodlar və yollardan istifadə edərək şagirdlərin öyrənmə fəaliyyəti üçün motivasiya yaradırlar. Beləliklə, öz imkanlarına, gücünə, uğurlu gələcəyinə fokuslanan şagirdlər daha böyük səylə, həvəslə öyrənmək, biliklərə yiyələnmək, səmərəli nəticələr əldə etmək üçün çalışırlar. Deməli, şagirdlərin öz maraq, tələbat və məqsədləri, eyni zamanda səriştəli müəllimin təsiri motivasiyanın yüksəlməsinə səbəb olur.

Texnika və texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi müasir dövrdə hər bir müəllim yüksək peşəkarlığa və səriştəyə malik olmalı və şagirdlərin həm daxili, həm xarici motivasiya faktorlarını bir araya gətirərək müsbət təlim-tərbiyə nəticələrinə yiyələnmələrinə çalışmalı eləcə də, bütövlükdə, pedaqoji prosesdə motivasiyanın yüksəldilməsinə nail olmalıdır.

Məqalənin aktuallığı. Təlim-tərbiyə prosesində motivasiyanın yüksəldilməsi müsbət nəticələrə nail olmağın başlıca yoludur. Belə ki, motivlər və motivasiyanın yüksəldilməsi şagirdləri səmərəli fəaliyyət göstərmək və yüksək nəticələr əldə etmək uğrunda çalışmağa sövq edir, onların hərtərəfli və ahəngdar inkişafına təkan verir.

Problemə bu cür yanaşma təlim-tərbiyə prosesində motivasiyanın yüksəldilməsinin aktual xarakter daşıdığını və idraki, sosial, yaradıcı motivlərində tətbiqinin vacib olduğunu göstərir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Müasir dövrdə təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərin bilik və bacarıqlara meyl, maraq və tələbatlarını müəyyənləşdirmək, təhsildə uğurlu nəticələr əldə etmək, vətənə layiqli şəxsiyyət formalaşdırmaq üçün motivasiyanın yüksəldilməsi vacib faktordur. Yüksək motivasiya şagirdlərdə elmə daxili istəyin, həvəsin, o cümlədən özünəinamın yaradılması və nəticədə elmi nailiyyətlərə imza atmasının əsas yoludur. Şagirdlərin şüurunun dərinliyində gizlənən imkanları üzə çıxarmaq, onları hərəkətə gətirmək, qabiliyyətə çevirmək və şagirdi tam gücü ilə yaradıcı fəaliyyətə cəlb etmək təlim-tərbiyə prosesində motivasiyanın yüksəldilməsi ilə mümkündür. Bu işə müasir müəllimlərdən peşəkarlıq və səriştəlilik tələb edir. Səriştəli müəllim pedaqoji prosesdə motivasiyanın yüksəldilməsi üçün daha yeni üsul və vasitələr axtarmalı, günün tələbinə uyğun tədrisə nail olmalıdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Pedaqoji prosesdə şagirdləri yüksək nəticələrə çatdırmaq və şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq, onları gələcəyə inamla addımlamaq və elmin zirvələrinə doğru yüksəlməyə sövq etmək, motivlərlə ruhlandırmaq, istiqamətləndirmək müəllim əməyinin əsasını təşkil edir. Motivlərin düzgün seçilməsi, təlim-tərbiyə prosesində motivasiyanın yüksəldilməsi şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun tənzimlənməli, şagird fəaliyyətini tam əhatə etməli, intensivliyi, pozitivliyi, inam yarada bilməsi ilə xarakterizə olunmalıdır. Təlim-tərbiyə prosesində motivlərin tətbiqi və şagirdlərdə motivasiyanın yüksəldilməsi kompleks şəkildə həyata keçirilərsə, səmərəli nəticə verə bilər və praktik əhəmiyyətini nəzərə çatdırar.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. Bayramova Ə., Əlizadə Ə. (2016). Psixologiya. Bakı, 602.
2. Əlizadə Ə., Əlizadə H. (2010). Pedaqoji psixologiya. Bakı.
3. İbrahimov F., Hüseynzadə R. (2012). Pedaqogika: 2 cildə. I cild. Bakı, "Mütərcim", 706.
4. İlyasova M. (2018). Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. Bakı, "Elm və təhsil". 208 s.
5. Kərimov Y. (2009). Pedaqoji tədqiqat metodları. Bakı, "Azərnəşr".
6. Karnegi D. (2015). Dost qazanmaq və adamlara təsir göstərmək sənəti. Bakı, "Qanun nəşriyyatı".
7. Kazımov N. (2002). Məktəb pedaqogikası. Bakı, "Çaşıoğlu".
8. Mehrabov A. (2015). Səriştəli müəllim hazırlığının problemləri. Bakı, "Elm və təhsil".
9. Paşayev Ə., Rüstəmov F. (2007). Pedaqogika. Bakı, "Nurlan".
10. Zeynalova C. (2017). Təlim fəaliyyətinin psixoloji prosesi. Bakı, "Ün-siyət". 144 s.